

Ivo Mišur
DEMOGRAFSKA ANALIZA STANOVNIŠTVA GRKOKATOLIČKE
ŽUPE KRIČKE¹

Demographic Analysis of Greek Catholic Population of Kričke

UDK: 314:271.4-774(497.58.2Kričke)(091)

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno: 1/2019.

159
Služba Božja 2119.

Sažetak

U radu će se prikazati kretanje broja vjernika grkokatoličke župe Kričke od njezina osnutka 1832. godine do druge polovice 20. stoljeća. Provest će se demografska analiza popisa stanovnika iz 1916. godine. Također će se na temelju dostupnih podataka analizirati demografsko kretanje stanovništva (začeća, rođenja, vjenčanja i smrti) u razdoblju od 1916. do 1940. godine. Za to razdoblje bit će prikazan fond imena i njegova brojnost. Na kraju će se analizirati problematika proučavanja povijesti župe kao i cijeloga Dalmatinskog vikarijata te njezina korištenja u političkim obračunima.

Ključne riječi: Grkokatolici; Kričke; Dalmatinski vikarijat; Križevačka eparhija; Unijati;

UVOD

Grkokatolička župa Pokrova Presvete Bogorodice Kričke bila je najbrojnija župa Dalmatinskog vikarijata Križevačke eparhije od njezina osnutka 1832. godine do *de facto* zamiranja nakon

¹ Ovaj članak nastavak je autorova rada na dosad neistraženoj temi župa Dalmatinskog vikarijata Križevačke grkokatoličke eparhije. Dosad je objavio dva članka o župi Vrlika (*Injati-kratka povijest grkokatoličke župe Svete Trojice Vrlika*, u: *Obnovljeni život*, 72 (2017.), br. 3.; i *Počeci grkokatoličanstva u Vrlici 1834. – 1844.*, u: *Croatia Christiana Periodica*, 43 (2018.), br. 81, te o Baljcima (*Stanovništvo grkokatoličke župe Baljci 1858. – 1919.*, u: *Obnovljeni život*, 73 (2018.), br. 3, u kojima se prikazuje kretanje broja stanovnika grkokatoličkih župa tijekom 19. stoljeća te se na temelju dostupnih stanja duša provodi demografska analiza župa.

Drugoga svjetskog rata. Cijelo to vrijeme lokalni pravoslavci i njihovi parosi ometali su rad župnika te provodili prozelitizam među župljanima. Iako je netrepeljivost kričanskih pravoslavaca i grkokatolika završena nestankom jednih i drugih s tog prostora obračuni su nastavljeni u historiografiji različitim interpretacijama povijesti župe. Jedan od predmeta spora je i brojnost te demografske značajke grkokatoličkih župa u Dalmaciji. Dok katolički autori uvećavaju njihov broj, pravoslavni ih smanjuju do apsurdnih brojka. U ovom će se radu prvi put prikazati brojnost grkokatolika u Kričkama kroz povijest te napraviti demografska analiza župe.

160

Glavna problematika prilikom istraživanja bit će način definiranja članova župe. Prilikom osnivanja župe 1832. godine veliki broj pravoslavaca pristupio je Katoličkoj Crkvi što su grkokatolički župnici zabilježili u prvim stanjima duša i maticama. Dio obraćenika poželio se vratiti u pravoslavlje, te je nastavio pohoditi pravoslavne obrede. Međutim do 1850. godine njihov administrativni povratak u pravoslavlje nije bio moguć zbog kompliciranosti postupka. Na ovaj način stvorila se razlika između brojke *de iure* župljana zapisanih u maticama i stanjima duša te stvarne *de facto* brojke kričanskih grkokatolika.

Drugi problem prilikom istraživanja bit će migracijski karakter župe. Zbog siromaštva župljani su bili prisiljeni na privremene i stalne migracije. Unatoč iseljavanju katolički su ih izvori redovito popisivali u stanjima duša. Također detaljnu demografsku analizu župe tijekom cijelog njezina postojanja nije moguće napraviti zbog toga što nisu sačuvane sve matične knjige iz kojih bi se crpili potrebni podatci.

Prilikom istraživanja koristit će se službeni šematizmi Križevačke eparhije, župnička pisma, matične knjige, stanja duša iz eparhijskog arhiva te šematizmi Katoličke Crkve u Hrvatskoj. Kao ishodišna godina za analizu demografskih kretanja župe (rođenja, vjenčanja i smrti) uzet će se 1916. godina kada je izrađen posljednji popis duša.

KRATKA POVIJEST ŽUPE

Austrijske su vlasti početkom 19. stoljeća neuspješno pokušale uspostaviti *uniju* između dalmatinskih pravoslavaca i Katoličke Crkve sličnu onoj u Ukrajini. Episkop Eparhije dalmatinske, Benedikt Kraljević pristao je na austrijske uvjete, međutim, *unija*

je izazvala žestoki otpor među klerom i pučanstvom što je kulminiralo pokušajem atentata na Kraljevića 1821. godine. Prilika za uspostavu *unije* stvorila se desetak godina poslije kada su se dvojica odmetnutih pravoslavnih svećenika iz Drniške krajiine obratila splitskom nadbiskupu Pavlu Klementu Miošiću sa željom pristupanja Katoličkoj Crkvi. Petar Krička¹ i Marko Busović nakon vjerske pouke primljeni su u Katoličku Crkvu, ali su stavljeni pod jurisdikciju grkokatoličkog vladike sa središtem u Križevcima. Nakon povratka u matične župe Kričke i Baljke dio vjernika pridružio se svećenicima te postao katolicima bizantskog obreda. Državne vlasti i grkokatolički vladika pratili su zbivanja te su pružili potporu novonastaloj vjerskoj zajednici. Car Franjo I. osigurao je 50 000 forinti za izgradnju grkokatoličke crkve u Kričkama (posve je ista izgrađena u Baljcima). Križevački grkokatolički vladika Gabriel Smičiklas nakon posjeta Kričkama 18. srpnja 1836.² te posvete crkve Pokrova Presvete Bogorodice, osnovao je Dalmatinski vikarijat Križevačke eparhije.³ Prema popisu iz 1830. godine u selu Kričke živjelo je 441 žitelj⁴. Pravoslavci su činili 67 %, a rimokatolici 33 % stanovništva. Uspoređujući podatke iz 1838. godine, čini se da je *uniju* prihvatilo oko 60 % pravoslavnih Kričana⁵.

¹ Kričke su bili svećenička obitelj. Već 1738. godine delegat katoličkog biskupa posjećuje Drnišku krajinu te u Kričkama nalazi paroha Dimitrija Kričku, a u susjednim Baljcima paroha Teodora Kričku.

Godine 1819. paroha Jakova Kričku zamijenio je njegov sin Petar. On je služio sve do 1831. godine kada ga je suspendirao dalmatinski episkop. Svećenik Petar Krička imao je iz prvog braka sina Aleksu rođenog 1810. godine. On se ženio Perkom s kojom je imao sina Špiru. Špiro se najprije oženio Martom, a potom s Katom Pendelj te s njom imao Maricu (udala se za pravoslavca Jakova Čakića iz Kričaka 1903. godine), Aleksu (odselio u Zagreb), Petra (preselio u Srijem (Silaš?) gdje se oženio 1925. godine, rodio mu se sin Špiro), Nikolu (umro 1889.) i Nikicu (udao se za pravoslavku i prešao na pravoslavlje). Don Petar Krička umro je 4. ožujka 1834.

² Drugi križevački vladika koji je posjetio Kričke bio je Julije Drohobeczky 11. rujna 1895.

³ Ante CRNICA, *Naša Gospa od Zdravlja i Njezina slava*, Šibenik, Franjevačka Visoka Bogoslovija, 1939., str. 425.

⁴ Slobodan ZRNIĆ, *Poreklo prezimena selo Kričke*, (18. IX. 2016.) u <https://www.poreklo.rs/2016/09/18/poreklo-prezimena-selo-kricke-drnis/?lang=lat> (pristupljeno 20. XII. 2018.).

⁵ Grkokatolici su za usporedbu 1890. godine činili manje od 10 % ukupnog stanovništva Kričaka.

Arhivski izvori bilježe međusobna uznemiravanja pravoslava-
vaca i grkokatolika⁶. Pouzdano se zna da su pravoslavni kaluđeri
odbili izdati izvode iz matice te dati potrebno dopuštenje svojim
vjernicima da postanu katolici. Grigorije Radulović, pravoslavni
paroh koji je naslijedio Kričku, pritvoren je dva puta. Prvi put
nakon Kričkina ubojstva, drugi put upravo zbog toga što je odbio
dati ispis vjernicima koji su prihvatili uniju.⁷

Od 1831. sve do smrti cara Franje I. u proljeće 1835. godi-
ne grkokatolici imaju potporu državnih vlasti. Grkokatolicima
sklonog Franju I. na prijestolju zamijenio je Ferdinand koji nije
bio zainteresiran za zaštitu malene zajednice. Habsburška poli-
tika prema Rusiji i pravoslavlju mijenja se 1849. godine što je
rezultiralo padom interesa za razvoj unije u Dalmaciji.⁸ Ovo je
uzrokovalo smanjenje broja grkokatolika u Kričkama masovnim
povratcima u pravoslavlje. Drugi veći val pravoslavizacije dogodio
se u drugoj polovici šezdesetih i početkom sedamdesetih godina
19. stoljeća.⁹

Državni odnos prema grkokatoličkoj zajednici posve se mije-
nja propašću Austro-Ugarske i uspostavom Kraljevine SHS. Srp-
ska pravoslavna Crkva dobila je povlašten položaj u Kraljevini
SHS dok Katolička Crkva, a osobito grkokatolici bivaju diskrimi-
nirani.¹⁰ Praunuk prvoga kričanskog župnika Petar Krička 1919.
bio je *pojac* (pjevač u crkvi). Upravo su njemu predani ključevi
crkve na čuvanje kada je župnik Andrija Segedi napustio župu
1920. godine. Novi župnik Josip Ribačuk dolazi tek 1924. godine.
Međutim seoski glavar Đuro Čakić (pravoslavac) već je isplanirao
župnu kuću preurediti u školu na što se Ribačuk pobunio. Vlast

⁶ Nikodim MILAŠ, *Pravoslavna Dalmacija*, Beograd, Sfairios, 1989.; Janko ŠIMRAK, *Progon grkokatolika u Dalmaciji*, u: *Katolički list*, 8 (26. veljače 1925.), str. 89–92; Ante ČAVKA, *Povijest Drniške krajine*, Split, Tiskara Zelina d. d. sv. Ivan Zelina, 1995.

⁷ Simo Matavulj inspiraciju je za svoju pripovijetku *Pilipenda* pronašao u događajima u vrijeme nastanka *Unije* u Drniškoj krajini. Radnja se odvija u selu K(ričke).

⁸ Austrijski car Franjo Josip I. izdao je carski dekret kojim je pravoslavlje postalo priznata religija u Monarhiji. Vrlo brzo stupila je na snagu zabrana vjerskih prijelaza malojetnim osobama te je olakšana službena procedura prilikom promjene vjere.

⁹ Tada je vidljivo rapidno opadanje broja vjernika koji su zabilježeni u Stanjima duša župi Krička i Baljke. Razlozi i okolnosti nastanka drugog vala pravoslavizacije na temelju dostupnih izvora nisu razjašnjeni.

¹⁰ Daniel PATAFTA, *Progoni bosanskih grkokatolika u Kraljevini SHS/Jugoslaviji na stranicama tadašnjeg katoličkog tiska*, u: *Croatia Christiana periodica*, 39 (2015.), br. 75, str. 159.

je prenamjenu župne kuće pravdala malobrojnošću vjernika¹¹. Kričanski su se grkokatolici pobunili te objavili izjavu u kojoj ispovijedaju svoj vjerski identitet. Škola je otvorena u listopadu iste godine na što je križevački vladika protestirao kod tadašnjeg ministra obrazovanja Stjepana Radića. Kuća je vraćena Križevačkoj eparhiji 24. studenoga 1925., a ključevi predani novom župniku Janku Herakoviću.¹²

Uspostavom NDH 1941. godine na njezinu teritoriju počinju progoni srpskog stanovništva. Međutim, vojni i policijski predstavnici vlasti NDH-a nisu uspostavili kontrolu nad Kričkama gdje je bilo jako četničko uporište. Zbog ovoga u Kričkama nema većih stradanja pravoslavnog stanovništva niti su zabilježeni vjerski prijelazi na katoličanstvo kao u nekim drugim župama. Progonu je pak izložen grkokatolički župnik Heraković koji u studenom 1942. godine pred partizanima bježi u Križevce. Tamo je nakon rata osuđen u skupini optuženoj zbog *lipanjskih žrtava*¹³ iz 1941. godine.¹⁴

Za vrijeme komunističke Jugoslavije nije moguće obnoviti rad župe jer su crkva i župna kuća bili srušeni te cijeli Dalmatinski vikarijat polagano zamire. Nakon Domovinskog rata iz Kričaka je odselilo preostalo pravoslavno stanovništvo te je kraj danas demografski opustošen. U Dalmaciji je 2001. godine bilo 256 grkokatoličkih vjernika¹⁵. Grad s najviše grkokatolika bio je Split (77). U Šibensko-kninskoj županiji bilo je četrdeset troje grkokatolika. (Drniš – 4, Knin – 13, Skradin – 9, Šibenik – 12, Vodice – 2, Ružić – 1, Tisno – 2)¹⁶. Većina vjernika bili su dose-

¹¹ Žandarmerija je utvrdila da ima tek troje grkokatolika u selu.

¹² Ivo ČEVID, *Grkokatolici u drniškom kraju*, (24. IX. 2018.), u: <http://www.krizevacka-eparhija.com/index.php/arhiva/vijesti-2018/172-grkokatolici-u-drniskome-kraju> (pristupljeno 30. XII. 2018.).

¹³ *Lipanske žrtve* stradalnici su srpske nacionalnosti koje su ustaše pobili tijekom lipnja 1941. godine u Drnišu i okolici.

¹⁴ Ante ČAVKA, *Grada za suvremenu povijest Drniške krajine*, Split, 1995., str. 67.; *Sjećanje na svećenika Janka Herakovića*, (12. III. 2012.), u:

<http://uskok-sosice.hr/sjecanje-na-svecenika-janka-herakovica/?fbclid=IwAR0JQcp85-1Vakei4sdZBR-rx3YiA2yFnVbNFj5SEmE1wONTIIDRziWIY5o> (pristupljeno 30. XI. 2018.). Osuđen je na godinu i pol dana zatvora u Staroj Gradiški. Vjerojatno ne bi bio osuđen da se nije aktivirao za vrijeme rata i bio gradski vijećnik. Poslije je postao osobnim Papinim prelatom s naslovom monsignora, a 1951. imenovan je za kanonika. Umro je u Zagrebu 1961. godine.

¹⁵ Zasad jedini popis stanovništva koji je jasno diferencirao rimokatolike i grkokatolike proveden je 2001. godine.

¹⁶ *Popis stanovništva 2001.*, u: <https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2001/census.htm> (pristupljeno 31. 12. 2018.).

ljenici iz drugih dijelova Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Ukrajine. Obnova pastorala Dalmatinskog vikarijata započela je 2008. godine služenjem mise u Splitu.¹⁷ Revitalizacija župe nastavila se 2010. služenjem mise u Kričkama na ruševinama crkve. Danas se crkva Pokrova Presvete Bogorodice obnavlja te je unutar župe predviđen i manastir.

Župnici u Kričkama bili su Petar Krička (1832. – 1834., ubijen), Bazilije Bubanović (1834. – 1842.), Bazilije Poturčić (1842. – 1846.), Đuro Smičiklas (1846. – 1849.), Marko Stanić (1849. – 1852.), Nikola Hranilović (1852. – 1862.), Dionizije Bastašić (1862. – 1866., umro u župi¹⁸), Miloš Nikolić (1866. – 1887.), Vladislav Laboš (1887. – 1900.), Ilija Radić (1901. – 1914.), Ilija Garapić (1914. – 1918.), Andrija Segedi (1920.), Josip Ribačuk (1924.) i Janko Heraković (1924. – 1942.).¹⁹

Nije zabilježeno da je neki župljanin postao grkokatolički svećenik. Međutim, Marko Vežić, brat nadšumara Nikole, postao je rimokatolički svećenik. Bio je i književnik te je objavljivao pripovijetke i prijevode romana s talijanskog jezika.

BROJNOST ŽUPE

Broj vjernika grkokatoličke župe Kričke kroz povijest teško je odrediti zbog velikog broja privremenih i stalnih iseljenika. Problem utvrđivanja stvarnog broja grkokatoličkih vjernika još je veći do 1850. godine. Do tada je povratak na pravoslavlje bio otežan pa su u grkokatoličkim šematizmima popisani i oni vjernici koji su župi pripadali samo administrativno dok su *de facto* bili članovi pravoslavne parohije.

Od 1838. do 1854. godine prate se podatci iz službenih šematizama Križevačke eparhije. Podatke za 1874., 1877. i 1885. godinu pronalaze se u službenim izvješćima koje su župnici slali vladikama. Brojnost župe za 1916. godinu dobivena je iz analize stanja duša. Župnik Ribačuk 1924. godine zapisao je brojnost župljana na jednoj stranici starog Stanja duša. Podatci za

¹⁷ Stanko Ferić, *Prva grkokatolička misa u Splitu nakon pola stoljeća* (30. V. 2008.), u: <https://www.jutarnji.hr/arhiva/prva-grkokatolička-misa-u-splitu-nakon-pola-stoljeca/3936378/> (pristupljeno 31. XII. 2018.).

¹⁸ Pokopan je u Badnju kod rimokatoličke crkve sv. Ivana.

¹⁹ Daniel VRANEŠIĆ i Ivo MIŠUR, *Župe Dalmatinskoga vikarijata nisu ukinute*, (2. VII. 2018.), u: <https://www.glas-koncila.hr/grkokatolici-u-dalmaciji-5-zupe-dalmatinskoga-vikarijata-nisu-ukinute/> (pristupljeno 30. XII. 2018.).

1939. i 1974. godinu nalaze se u šematizmima Katoličke crkve u Jugoslaviji.

1833.	1838.	1847.	1850.	1851.	1852.	1854.	1874.
95	252	288	301	284	267	259	136
1877.	1885.	1890.	1916.	1924.	1939.	1974.	
138	133	75	102	95	134	10	

Tablica 1. Brojnost grkokatoličke župe Kričke²⁰

Prema prvom popisu brojnosti župljana prema mjestima stanovanja iz šematizma 1838. godine vidljivo je da je većina grkokatolika kričanske župe živjela u Kričkama (69,44 %). Bilo ih je još u Razvađu (8,73 %), Miočiću (7,14 %), Kanjanama (3,97 %), Tepljuhu (3,57 %), Siveriću (1,98 %), Varpšu (1,59 %), Šibeniku (0,40 %). Ovoj su župi pripisani i dvojica vjernika koja su živjela u Kosovu kraj Knina te Rogoznici²¹.

Još 1875. godine grkokatolički vjernici u Kričkama činili su tek 41,18 % ukupnog broja župljana. U Moseću je živjela značajnija skupina grkokatolika (16,91 %), kao i u Drnišu (15,44 %). Župa se prostirala i na Sedromić (10,29 %), Ružić (6,62 %), Kanjane (5,88 %) te Siverić (3,68 %). Iz izvještaja izrađenog dvije godine kasnije stanje je gotovo u potpunosti jednako što se tiče udjela pojedinih mjesta u ukupnom broju grkokatoličkih župljana. Desetak godina poslije (1885.) tadašnji je župnik poslao vladici Iliji Hraniloviću izvještaj s navedena sto trideset tri vjernika te neznatno različite brojke od prethodnih. Međutim župnik piše da su vjernici iz sela Ružić, Kanjane i Siverić (dvadeset jedan vjernik iz osam domaćinstava) *samo na papiru, jer stranom odselili, stranom odmetnici osorni*²². Oduzmu li se od ukupnog broja popisanih župljana „sporni“ grkokatolici, tada se dolazi do brojke od sto dvanaest vjernika u grkokatoličkoj župi Kričke.

²⁰ Nikodim MILAŠ, *Pravoslavna Dalmacija*. Beograd, Sfairos, 1989., str. 221.; Šematizam Križevačke eparhije, Zagreb (1838., 1847., 1850., 1851., 1852., 1854.); Arhiv Križevačke eparhije (AKE 73/1875.; AKE 32/1877.; AKE 30/1885.; 707/1890.); Krunoslav DRAGANOVIĆ, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo: Nova tiskara Vrčec i dr. 1939.) str. 112.; Grupa priređivača (prir.) *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji – Cerkev v Jugoslaviji*, Zagreb: Izdanje Biskupska konferencija Jugoslavije – Medicinska naklada, 1974., str. 180.

²¹ Šematizam Križevačke eparhije, Zagreb, 1838.

²² *Arhiv križevačke eparhije*, AKE 30/1885.

DEMOGRAFSKA ANALIZA ŽUPE POČETKOM 20. STOLJEĆA

Početak 20. stoljeća u Kričkama su živjele sljedeće grkokatoličke obitelji: Galić, Krička i Kunac (s granama Kunac-Studeni i Kunac-Vagić). Milakovići su bili iz Moseća, a Vrankovići i Vežići iz Drniša. Nikolići su također popisani, ali su već tridesetih godina 20. stoljeća živjeli u Splitu²³. Krsne slave grkokatoličkih obitelji iz Kričaka bile su: Galić i Krička – sv. Nikola, a Kunci i Vagići sv. Georgija. Vagići su potomci nahoda²⁴ kojeg su zbrinuli Kunci, stoga su ova dva roda ista.²⁵

Sačuvana su dva stanja duša, jedan iz 1867. i jedan iz 1916. godine. Pregledavajući podatke prijašnjeg stanja te uspoređujući podatke iz matičnih knjiga, vidi se da je prijašnji popis nepotpun. Zbog ovoga će se za potrebe analize demografskog stanja župe pristupiti obradbi podataka kasnijeg popisa duša koji je potpuniji. Stanje duša iz 1916. godine izradio je don Ilija Garapić. U kasnijim godinama nadopisivani su podatci o rođenjima, vjenčanjima i smrtima te *izrodima*. Za potrebe ove analize obradit će se samo župljani koji su u trenutku popisa živjeli u župi.²⁶

U dvadeset kućanstava živjelo je sto dvoje vjernika. Prosječan broj članova kućanstva bio je 5,1/5. Najbrojnije je bilo kućanstvo pokojnog Joakima Vrankovića s deset članova. Najviše župljana živjelo je u Kričkama (74,51 %). Na početku stoljeća grkokatolici su živjeli u Moseću (15,59 %) te u Drnišu (9,80 %).

Prosječna dob muškaraca 1916. godine iznosila je 28,71, a žena 27,05 godina²⁷. Bilo je pedeset osam muškaraca (56,86 %) i četrdeset četiri žene (43,14 %). Stopa maskuliniteta cjelokupnog stanovništva, prema tome, iznosila je 131,8.

²³ Vrankovići su se prije pisali kao Šuše, a staro prezime Vukšića bilo je Gračanin. U matičnim knjigama pronalazimo zadnji spomen prezimena: Trive iz Sedrovića 1885., Pavić iz Moseća 1878., Čakić 1871., Dereta iz Drniša 1862., Vukšić 1860., Popac 1853., Lunić iz Ružića 1852., Perišić 1849., Zrnić 1844., Trtica iz Siverića 1842., Todorović 1836., Lukavac iz Teplina 1835., Graesa iz Kanjana 1835., Vukašin iz Moseća 1835., Manojlović 1835.

²⁴ Nahodi su djeca koju su roditelji ostavljali u nahodištima, državnim ustanovama za nezbrinutu djecu.

²⁵ Slobodan ZRNIĆ, *Poreklo prezimena selo Kričke*, (18. IX. 2016.), u: <https://www.poreklo.rs/2016/09/18/poreklo-prezimana-selo-kricke-drnis/?lang=lat> (pristupljeno 20. XII. 2018.).

²⁶ *Matične knjige župe Kričke Births (Rodeni) 1833-1942 Marriages (Vjenčani) 1833-1857 Deaths (Umrli) 1833. – 1940. Church Census (Stanje duša)*, u: www.familysearch.com (pristupljeno 20. XI. 2018.).

²⁷ Najstariji župljanin bio je Vaso Vranković koji je 1916. imao sedamdeset pet godina.

Koeficijent maskuliniteta u dobi do deset godina bio je 171,4. U populaciji od jedanaeste do dvadesete godine omjer muškaraca i žena bio je jednak te je koeficijent iznosio 100. Dvadesetogodišnjaka je bilo više od vršnjakinja (128,5), a omjer muškaraca i žena u tridesetim godinama bio je također 128,5. Grkokatolika u četrdesetim godinama bilo je više od vršnjakinja te je koeficijent bio 250. U pedesetima je koeficijent bio 100 da bi među šezdesetogodišnjacima porastao na 250. Broj žena u fertilnom razdoblju opadao je jer bi udajom odselile.

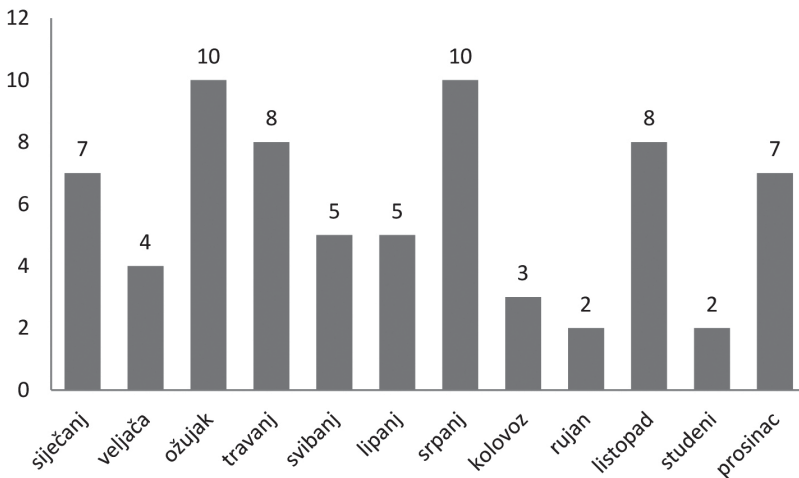
	Ukupno	Udio	Muškarci	Udio	Žene	Udio
0 do 4	7	6,42 %	4	6,45 %	3	6,52 %
5 do 10	12	11,01 %	8	12,90 %	4	8,70 %
11 do 15	12	11,01 %	8	12,90 %	4	8,70 %
16 do 20	8	7,34 %	2	3,23 %	6	13,04 %
21 do 25	9	8,26 %	3	4,84 %	4	8,70 %
26 do 30	9	8,26 %	6	9,68 %	3	6,52 %
31 do 35	11	10,09 %	7	11,29 %	4	8,70 %
36 do 40	5	4,59 %	2	3,23 %	3	6,52 %
41 do 45	3	2,75 %	3	4,84 %	0	0,00 %
46 do 50	4	3,67 %	2	3,23 %	2	4,35 %
51 do 55	1	0,92 %	0	0,00 %	1	2,17 %
56 do 60	5	4,59 %	3	4,84 %	2	4,35 %
61 do 65	3	2,75 %	3	4,84 %	0	0,00 %
66 do 70	4	3,67 %	2	3,23 %	2	4,35 %
71 do 75	1	0,92 %	1	1,61 %	0	0,00 %
76 do 80	0	0,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %
81 do 85	0	0,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %
86 do 90	0	0,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %
91 do 95	0	0,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %
96 do 100	0	0,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %
	94		54		38	

Tablica 2. Stanovništvo gkt. župe Kričke 1916. godine prema spolu i dobi

ROĐENJA I ZAČEĆA

Kako bi se utvrdila demografska kretanja župe kao referentna godina uzeta je 1916. godina kada je izrađen popis te su s pomoću spomenutog stanja duša i matičnih knjiga uspoređeni podatci o rođenima, umrlima i vjenčanima u razdoblju od 1916. do 1940. godine. U promatranom razdoblju rođeno je šezdeset osam župljana. Rođeno je trideset devet dječaka i četrdeset dvije djevojčice. Koeficijent maskuliniteta (omjer rođenih dječaka i djevojčica) bio je 92. Uobičajen je maskulinitet 104 do 106, međutim u vremenima velike gladi i ratnih opasnosti koeficijent maskuliniteta u pravilu je niža od uobičajene.

Najviše djece kroz promatrano razdoblje rođeno je u ožujku (10). Broj rođenih u sljedeća tri mjeseca postupno pada da bi u srpnju dosegao broj iz ožujka. Nakon toga su kolovoz i rujan mjeseci s najmanje rođenih, poslije čega brojka ponovno raste u listopadu i prosincu. Broj je začeca, prema tome, najveći u lipnju i listopadu što se poklapa s početkom i završetkom poljoprivrednih aktivnosti. Još se ističe siječanj koji je hladniji od prosjeka te se više vremena provodilo unutar kuće oko ognjišta.

Broj rođenih gkt. župe Kričke po mjesecima
(1916. – 1940.)

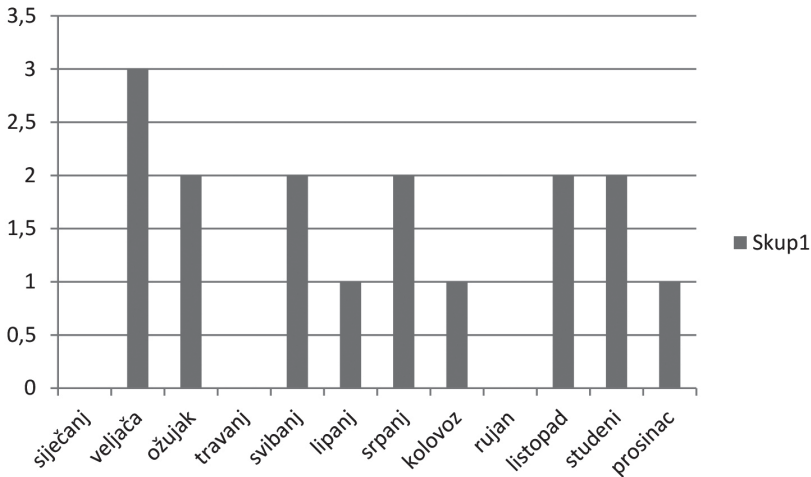
U župi Kričke pokraj vlastite djece odgajani su i nahodi koje su kričanske obitelji donosile iz šibenskog nahodišta te se brinule o njima za što im je isplaćivana državna potpora. Tomo

Studeni-Kunac i Sava Vagić-Kunac²⁸ dvojica su nahoda koji su zasnovali vlastite obitelji koje se nalaze u grkokatoličkim stanji-
ma duša.

VJENČANJA

U promatranom razdoblju četrnaest župljana vjenčalo se pravoslavicima te tako napustilo zajednicu. Samo dvoje ušlo ih je u brak s rimokatolicima. Sedamnaest muškaraca vjenčalo se od 1916. do 1940. godine. Prosječna dob ženika prilikom stupanja u brak bila je 26,11 godina, a mladenke 24,78 godina. U tri je slučaja u braku djevojka bila starija od muškarca. Prosjek razlike između bračnih supružnika bio je 5,00 godina. Najveća razlika bila je između Mirka Kunca i Marije Marjanović kojoj je to bio drugi brak. Ona je bila starija čak šesnaest godina. Nije zabilježeno ni jedno vjenčanje u mjesecima siječnju i rujnu. Najviše ih je zabilježeno u veljači čak tri te po dva u ožujku, svibnju, srpnju, listopadu i studenom. Petar Vranković oženio se u Zagrebu, njegov brat Pavao u Dubrovniku, a Petar Krička u Srijemu.

169

Broj vjenčanih gkt. župe Kričke po mjesecima
(1916. – 1940.)

²⁸ Prezimena Vagić i Studeni nadjevena su im u nahodištu od skrbnika, a Kunac je nadodano od othranitelja. Savu su odgojili Niko Kunac i Ivanica Vukšić, a Tomu Nikola Kunac i Božica. Poslije će Tomini potomci ostaviti samo prezime Kunac, a Savini Vagić.

U župi su bila česta *umaknuća* odnosno ritualno otimanje djevojke, tj. u pravilu njezin dobrovoljni odlazak s odabranikom iz roditeljske kuće bez prethodnog vjenčanja. Živjelo bi se u *divljem braku* nekoliko mjeseci do nekoliko godina. Sava Vagić-Kunac i Ružica Bartulović-Duduk živjeli su od 1907. do 1909. u *divljem braku*, te su im se rađala nezakonita djeca. Mile Galić i Marija Dedić živjeli su *nezakonito* barem godinu i pol prije vjenčanja 1905. godine. Lazar Kunac i Kata Hasanović u *divljem braku* bili su od 1904. do 1909. godine.

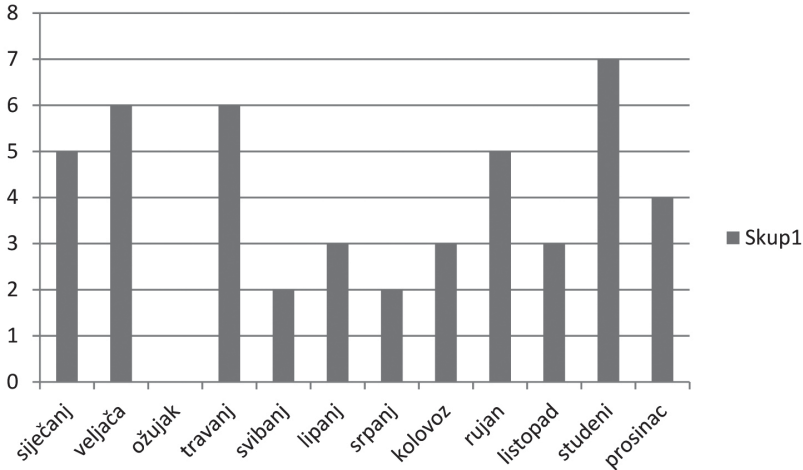
U župi su živjeli grkokatolički župnici sa svojim suprugama te su im se rađala djeca. Don Nikoli Hraniloviću rodilo se više djece od kojih je najpoznatiji Jovan koji je i sam postao svećenik i hrvatski književnik. Don Milošu Nikoliću također su se rađala djeca. Njegov sin Mihovil poslije je postao upravitelj Croatia osiguranja, ujedno književnik i predsjednik Matice hrvatske.²⁹ Don Iliji pl. Radiću rodila su se djeca Leonka 14. srpnja 1903. i Ana 5. 10. 1906. Krstio ih je vrlički grkokatolički župnik don Ilija Malić.

SMRTI

Prosječna dob umiranja bila je 36,19 godina. Muškarci su umirali prije (34,39 godina), a žene u prosjeku s 38,36 godina. U razdoblju od 1916. do 1940. godine bila su prosječno 1,84 smrtna slučaja godišnje. U promatranom periodu zabilježeno je četrdeset šest smrtnih slučajeva. Umrle su dvadeset četiri muškarca i dvadeset dvije žene. Najsmrtonosnija godina bila je 1918. kada je umrlo šestero župljana. Visoka smrtnost zabilježena je i 1927. godine kada je vladala velika glad. Iste godine umrlo je petero župljana. Najviše se umiralo u studenom (7), te veljači i travnju (6). Tijekom mjeseca ožujka u promatranom periodu nitko nije umro. Najviše se umiralo od upale pluća i prehlade. Zabilježeni su uzroci smrti i sušica, dizenterija, *paratyphus*, kap, slijepo crijevo, astma te neodređene slabost i nemoć. Zabilježena je nesreća u rudniku boksita kad je Stefana Kunca pritisnuo vagon. Don Janko Heraković matične je knjige vodio preciznije i detaljnije od svojih prethodnika. Tako kod samoubojstva Nike Kunca koji se objesio naveden je i razlog: strah da će umrijeti od gladi. Da je stanje bilo ozbiljno i pogibeljno, pokazuje uzrok smrti Ivanice Kunac koja je 1935. godine umrla od *potrebe i gla-*

²⁹ Nikolići su djeci davali neobična dvostruka imena Krasnozor i Jugoslav (1892.).

di. Većina je pokopana na grkokatoličkom groblju u Kričkama³⁰. Krste Špiro Vranković pokopan je u Zadru, Petar Vranković i Nikola Vežić na Mirogoju u Zagrebu³¹, a Špiro Kunac na vojnom groblju u Mostaru.

Broj umrlih gkt. župe Kričke po mjesecima
(1916. – 1940.)

Od španjolske groznice u prosincu su 1918. godine umrli Anđa, Đuro i Petar Galić, svi iz iste obitelji. Zadnji je upis u stajnu duša upis smrti Dušana Nikolića 1952. godine.

Petnaest vjernika prešlo je na pravoslavlje između 1916. i 1942. godine.³² Migracije su bile usmjerene prema Slavoniji i

³⁰ Pokojnici su se isprva pokapali na pravoslavnom groblju sv. Georgija. Već u travnju 1834. grkokatolici se pokapaju na novom groblju u Kričkama.

³¹ Nikola Vežić bio je brat rimokatoličkog svećenika Marka Vežića. Nakon završene osnovne škole u rodnome mjestu otišao je u gimnaziju u Zagreb. Na Gospodarsko-šumarskom učilištu u Križevcima apsolvirao je gospodarski smjer. Od 1874. do 1877. radio je u Pribiću kao vježbenik, nakon čega je izabran za općinskog šumara u Drnišu. Bio je istaknuta ličnost Drniške krajine koja je neumorno radila na pošumljavanju. Imenovan je nadšumarom poslije, a o njegovoj važnosti svjedoči razglednica s njegovom fotografijom koja je bila korištena prije Prvoga svjetskog rata. U Krapinskim toplicama liječio se od kostobolje gdje je i umro od upale pluća 1918. godine. Pokopan je na zagrebačkom groblju Mirogoju, a uz svećenika sprovod je služio grkokatolički vladika Dionizije.

³² Većina se *izrodila* radi vjenčanja. Zabilježen je samo jedan slučaj popravlavljanja, a onda povratka na katoličanstvo. Ilija Galić rođ. 1885. prešao je na pravoslavlje 1900., izdan krsni list 1902. godine, ali se iste godine vratio.

Zagrebu. Stjepan Vranković otišao je u Ameriku gdje se oženio i dobio djecu. Nikolići su tridesetih godina 20. stoljeća živjeli u Splitu.

Don Janko Heraković matične je knjige župa Kričke i Baljci odnio sa sobom u Križevce. Nakon Drugoga svjetskog rata sve su matice prema naredbi predane državnim arhivima 1947. godine. Matične su knjige župe Vrlika, prema svemu sudeći, izgubljene ili uništene tijekom rata.

Heraković je nakon rata služio liturgiju na otočiću Visovcu na blagdan Gospe od Anđela, Tradiciju su nastavili don Mile Vranešić i Živko Kustić. Godine 1974. u šematizmu Katoličke Crkve u Jugoslaviji župe Dalmatinskog vikarijata navedene su kao raseljene. Međutim, za župu Kričke navedeno je da ima deset vjernika.

IMENSKI FOND

Fond muških imena koja su nadjevana novorođenčadi između 1916. i 1940. godine bogatiji je od ženskog fonda. Trideset devet dječaka dobilo je dvadeset sedam imena. Najbrojnija su imena Nikola (6), Dušan (4) i Milan (3).

Aćim	1
Berislav	1
Božidar	2
Branislav	1
Branko Mihajlo	1
Cvjetko	1
Ćiril-Ivan	1
Dušan	4
Đuro	2
Ilija	1
Ivan	1
Jovo	1
Krste	1
Ljubomir	1

Mihajlo	1
Mihovil Nikola	1
Milan	3
Mile	1
Mirko	1
Nedjeljko-Simo	1
Nikola	6
Petar	1
Slavko	1
Srđen	1
Stjepan	1
Vladislav Ante	1
Zoran	1

Četrdeset dvije djevojčice dobivale su imena iz fonda koji je sadržavao samo devetnaest imena. Najviše je rođeno Marija, čak devet. Slijede ih Mande, Ane i Tatjane s pet nositeljica.

Ana	5
Antica	1
Danica	1
Danica Marija	1
Darinka	1
Emilija/Milka	1
Jelka	1
Kata	1
Ksenija-Cecilija	1
Leonka	1

Manda	5
Marija	9
Marta	2
Milica	1
Milka	1
Nada Milka	1
Pera	2
Tatjana	5
Zora/Zorka	2

PROBLEMATIKA PROUČAVANJA POVIJESTI ŽUPE

Stajališta pravoslavnih i grkokatoličkih povjesničara oprečna su što se tiče položaja dalmatinskih grkokatolika. Dok jedni tvrde da su tijekom cijele svoje povijesti bili u povlaštenom položaju, drugi tvrde da su bili progonjeni. Stavovi o ulozi krišćanskih pravoslavca tijekom povijesti također su dijametralno suprotni.

Prema dostupnim arhivskim izvorima bilo je obostranog podmičivanja, dijeljenja povlastica i žita (posebice tijekom tridesetih godina 19. stoljeća), uznemiravanja, fizičkih obračuna, pritvaranja, prijetnja, međutim, nije zabilježeno da je ijedna osoba ubijena zbog toga što je pravoslavac ili grkokatolik. Prezimena pravoslavnih i grkokatoličkih obitelji ista su što svjedoči da su grkokatolici i pravoslavci bili obiteljski povezani. O međusobnom poštovanju svjedoči i velik broj mješovitih ženidba.

Nagli pad broja grkokatoličkih vjernika nakon patenta iz 1850. godine pokazuje da se dio vjernika u *carsku vjeru* upisao iz čiste materijalne koristi ili pomisli da bi je mogli ostvariti. Dio vjernika istupio je iz grkokatoličke zajednice jer se predomislio. Ipak, ostanak većine pri *uniji* pokazuje da nije bilo prisile ni prevare.

Povijest vjerskih prijelaza u Drniškoj krajini povijest je falsificiranja i iskrivljivanja činjenica. Povijest je to i obračuna s

obiteljskom pa i vlastitom prošlošću. Glavni antijunak u pripovijetci *Pilipenda* Sime Matavulja bio je sudionik napada na kočiju episkopa Kraljevića, međutim, ipak je desetak godina poslije prihvatio *carsku vjeru*. Matavulj je inspiraciju za priču, vjerojatno, pronašao u stvarnim događajima koji su se prenosili kroz generacije. Zanimljivost je da je partizansku pljačku crkve 1942. godine predvodio je bivši grkokatolik s prezimenom Kunac koji je između dvaju ratova postao pravoslavac.³³

Grkokatolički izvori navode da su nakon Drugoga svjetskog rata kričanski *unijati* zbog pritisaka prešli na pravoslavlje. Nema zabilježenih dokaza da je u ateističkoj, komunističkoj Jugoslaviji bilo koja vjera, pa tako i pravoslavna, imala povlašten status. U Kričkama je neposredno nakon Drugoga svjetskog rata živjelo više grkokatoličkih obitelji, odnosno više desetaka ljudi koji nisu mogli nestati preko noći i svi postati pravoslavci. Nestanak grkokatika iz ove župe bio je dug i spor proces koji je, prema svedu sudeći, završio smrću Aćima Vrankovića 2011. godine³⁴.

Glavni razlog izumiranja kričanskih grkokatika nakon Drugoga svjetskog rata nisu prijetnje niti povlastice za prelazak na pravoslavlje, već nedostatak pastoralne skrbi koja nije mogla biti pružena zbog nedostatka župne infrastrukture (srušena crkva i župna kuća). Obnova župnih objekata za vrijeme komunizma bila je komplicirana i skupa. Dio grkokatika postao je ateistima za vrijeme komunizma, a prelazak na pravoslavlje dogodio se tijekom osamdesetih godina 20. stoljeća prilikom buđenja srpskog nacionalizma. Tranzitna faza između grkokatolištva i pravoslavlja u ovim je slučajevima bio ateizam. Dio potomaka kričanskih grkokatika koji je tijekom vremena pristao uz pravoslavlje i srpsku nacionalnu ideju 1995. prilikom vojno-redarstvene akcije Oluja odselio je u Srbiji gdje i danas žive.

ZAKLJUČAK

U grkokatoličkoj župi Pokrova Presvete Bogorodice Kričke 1916. godine živjelo je sto dvoje grkokatika u dvadeset kućanstava. Tri četvrtine grkokatoličkih vjernika živjeli su u Kričkama,

³³ Te godine crkva je opljačkana, a izgorjela je tek 1947. godine nakon udara groma. Iz nje su sačuvane dvije ikone (jedna od njih je ikona *Posljednje večere*), kandilo i crkveno ruho koji se nalaze u grkokatoličkom sjemeništu na Gornjem gradu.

³⁴ Ivo Čevič, *Grkokatolici u Drniškom kraju*, (24. IX. 2018.), u: <http://www.krizevacka-eparhija.com/index.php/arhiva/vijesti-2018/172-grkokatolici-u-drniškome-kraju> (pristupljeno 30. XI. 2018.).

a bili su prisutni i u obližnjem Moseću i Drnišu. Broj muškaraca veći je od broja žena osim u dobnim skupinama od šesnaest do dvadeset godina te od trideset šeste do četrdesete godine. Prosječna dob stanovnika bila je 28,03 godine. U razdoblju od 1916. do 1940. godine župa je imala prirodni prirast te je dvadeset dvoje više rođenih nego umrlih. Rođeno je više dječaka nego djevojčica što je slučaj kod stanovništva koje je izloženo gladi i oskudici. Djeca su se najviše rađala u ožujku i srpnju te se vrijeme najčešćih začeca poklapa s početkom, odnosno završetkom poljoprivrednih radova. Dvije obitelji zasnovali su nahodi koje su odgojili mjesni grkokatolici. Česte su bile mješovite ženidbe te je čak petnaest mještana prešlo na pravoslavlje radi vjenčanja, a dvoje je sklopilo brakove s rimokatolicima. Česti su bili slučajevi suložništva te vjenčanja tek nakon nekoliko godina zajedničkog života te već rođene djece. Prosječna dob umrlih bila je 36,19 godina. Mjeseci u kojima je zabilježeno najviše smrtnih slučajeva bili su veljača, travanj i studeni. Najčešći utvrđeni uzrok smrti bile su plućne bolesti.

Stavovi pravoslavnih i katoličkih izvora o nastanku i povijesti župe različiti su te su priče o progonima kroz povijest korištene za dnevno-političke obračune. Dalje istraživanje valjalo bi usmjeriti na povijest grkokatolika u Drniškoj krajini nakon Drugoga svjetskog rata te njihov poratni vjerski i nacionalni identitet.

DEMOGRAPHIC ANALYSIS OF GREEK CATHOLIC POPULATION OF KRIČKE

Summary

The paper presents the number of parishioners in the Greek Catholic Parish of Kričke since its foundation in 1832 until the second half of the 20th century. Demographic analysis of 1916 census has been carried out. Also, the demographic analysis (conceptions, births, marriages and deaths) in the period from 1916 to 1940 have been analyzed. The fund of names in the parish is also displayed. In the end, we analyze the problems of studying the history of the parish as well as of the entire Dalmatian Vicariate and its use in political calculations.

Key words: Greek Catholics; Kričke; Križevci Eparchy; Dalmatian Vicariate; Dalmatia;